

Gårdar och släkter

- Grönhult

Ett gott stycke uppåt högländet norr om den leende Vångadalen ligga de tvenne Grönhultsgårdarna. Lövskogen, särdeles bokskogen, gav förr åt trakten sin prägel. Nu är lövskogen till större delen borthuggen och ersatt med barrträdsplanteringar, som med tiden komma att helt och hållet omskapa landskapsbilden. Namnet Grönhult tyder på forna tiders lövskogar. Angående namnets ålder har jag förut nämnt, att det synes ha tagits i bruk i tidig medeltid. Att trakten emellertid långt förut varit bebyggd, finner man av det storartade bronsåldersfynd, man för en del år tillbaka fann strax invid den norra gården. Fyndet, som förvaras å Statens Historiska museum, består av tre stora bältesprydnader för kvinnor av det slag, som förr på grund av sin form och storlek kallades hängkärl, en spjutspets, en spjutstångsdoppsko, ett s.k. glasögonformat spänne, två halsringar, en kniv och en svärds klinga m.m. Allt förskriver sig från tiden cirka 800 f. Kristus.

Så långt bevarade urkunder visa har Grönhult utgjort två hemman, en "norregård" och en "synnergård". Båda ha vid 1800-talets slut gått från släkten. Norregården hade då under mer än 300 år gått i arv inom samma släkt från far till son. Den har en intressant historia, vilken vi i korta drag vilja följa.

Till sin natur har gården genomgått samma förändringar, som de flesta vångahemmanen; klostergoods, frälsegods, kronogods och kronoskattehemman.

Den förste kände av släkten, som var bonde på gården, hette Matz Skredder. Han var troligen född vid 1500-talets mitt och påträffas i handlingar från 1580. Till Henrik Ramel på Bäckaskog skulle han i årligt landgille erlægga 3 pund smör, 1 tunna havre, 2 höns, 1 daler gästeripengar, 1 träd 14 alnar långt samt hålla ett fodernät. Namnet tyder på att han även drev skrädderihantverk. Huru härmed förhåller sig är omöjligt att avgöra.

Sonen Niels Matzen påträffas i danska skattelängder från 1600-talets början.

En nu nästan bortglömd tradition förtäljer, att en av förfäderna till vår släkt i fråga skulle ha räddat Kristian IV i Danmark i det s. k. Kalmarkriget (1611-13) och som belöning fått skattefrihet på sitt hemman i Grönhult. I fall det finnes någon kärna av sanning i denna tradition, skulle det ha varit ovannämnde Niels Matzen, som åt vårt dåvarande fädernesland räddade dess störste konung i nyare tiden, och vi kunna tillägga Kristianstads grundläggare. Någon slags skattefrihet eller frälse har emellertid gården aldrig njutit.

Huru länge Niels Matzon suttit som åbo på hemmanet kan ej konstateras, men redan 1641 är sonen Olof Nielsen brukare av det. Vanligen utgår hans prästtione med 3 skeppor korn, 1 skeppa havre, 1 lamm samt 1 sida fläsk.

Jag vill här i förbigående nämna, att prästen i Oppmanna-Vånga under "ollonår" erhöll stora mängder fläsk. I Jens Hansen Bruns "Tionde-Boog" finnes t. ex. för år 1648 antecknat, att han erhållit 86 sidor fläsk.

Ännu 1671 sitter Olof Nielsen kvar som åbo på hemmanet. I jordrevningsprotokollet för nämnda år står gården som frälse under fru Margareta Schel på Bäckaskog. Olof Nielsen uppger, att han på gården kan så 18 skeppor råg, 9 skeppor korn och 1 skeppa havre samt

hösta 3 lass hö. Det var ej heller så stor besättning på gården födde, endast 1 par hästar, 6 nötkreatur samt 9 får. Humlehagen hade 95 stänger, då granngården i söder hade 150.

Olof Nielsen och hans hustru Kirstins äldste son Matz, som var född 1653, övertog mot slutet av 1670-talet hemmanet. Enligt traditionen stod han på god fot med snapphanarna. Sålunda berättas, att åtminstone en snapphane under lång tid höll sig gömd i de s. k. Ulastugorna, grottor väster om Grönhult. Här hade han i kistor förvarade en del rövade silversaker och annat gods. Snapphanarna voro fågelfria, men Matz Olofsson låtsade vänskap, och genom svek lyckades han döda snapphanen och lägga beslag på hans rövade ägodelar. För endast några år sedan skall inom släkten ha funnits kvar den kista, vari silvret förvarats.

Matz Olofsson var gift med Gunhild Lassesdotter från Dyneboda n:r 1. Hon var född år 1660 och dog annandag jul 1720. Matz dog den 14 okt. 1712.

Äldste sonen Olof, som var född 1693¹ övertog vid myndig ålder åboskapet på hemmanet, han var en av de första i orten som skatteköpte sitt hemman. Den 29 aug. 1737 får han skattebrev på kavallerihästehemmanet 3/16 mtl. N:r 2 Grönhult mot 69 daler 25 öre silvermynt. Olof Mattsson var en driftig person, vilket bl. a. bevisas av, att han började bearbetningen av den å gårdens ägor befintligt glimmerkvartsiten till s. k. ledsten, som huvudsakligen användes till liebrynen. År 1736 inflyttade mecklenburgaren Johan Henrik Bük och holsteinaren Johan Clasen till Grönhult för att uppbygga "klapphoist". Större delen av brynena exporterades över Sölvesborg till Ostpreussen och Polen troligen mest över Königsberg. Under 1800-talet var priset för stenen levererad vid Furustad brygga 13 kr. per stortusende.

Olof Mattsson dog den 17 juni 1752, 52 år gammal². Han hade i 30 år varit gift med Kerstin Truedsdotter i vilket äktenskap föddes 11 barn. Av dessa efterträdde Anders Olofsson (Olsson) sin kusin Sven Oredsson, på Boagården, norr om Grönhult. Om denne Anders Olsson heter det i kyrkoboken: Han var en ganska hederlig och beskedlig man, liknande i sin vandel sin berömmelige fader.

Av Olof Mattssons döttrar blev Svenborg gift med nämndemannen Jan Nilsson i Hillehaga.³ Av tingsprotokollen att döma tycks hon ha varit en kavat och ej så lite skämtsam kvinna.

Brodern Ored⁴, som var född den 28 mars 1730⁵ övertog fädernegården, troligen efter faderns död. Han gifte sig 1764 med Bodel Jeppssons dotter Karna från Skärsnäs n:r 3. Äktenskapet blev ej långvarigt, ty redan den 4 febr. 1770 avled Ored Olofsson (Olsson) efterlämnande trenne söner. Liksom fadern får han ett vackert eftermäle. Kyrkoherde P. Neosander, skriver om honom, att han var en mycket flitig och husaktig åbo, kär och förtrolig med sin hustru och sedlig i sitt leverne. Änkan förblev ogift och dog först år 1800. Enligt gammalsed blev det äldste sonen, som övertog gården vid myndig ålder. Han hette Ola och var född den 10 nov. 1765. Denne Ola Oredsson har efterlämnat många intressanta minnen. Han synes ha varit en mycket begåvad man, och det är mycket troligt, att han någon tid ägnat sig åt bokliga studier.

1. Född 28 nov 1696

2. 56 år gammal

3. Fel, det var Svenborg Matsdotter, Olofs syster, som gifte sig med Jon Nilsson år 1706

4. Sonen Ored

5. 28 mars 1736

Uppgiftslämnare: Lena Bergquist

Bland hans efterlämnade saker finns även ett slitet exemplar av österrikaren J Commenius berömda lärobok Orbis Pictus (världen i bilder). Mycket intressanta äro Ola Oredsson kärleksbrev till sin ”allra käraste och förtrognaste vän i världen Svenborg Åkesdotter i Dyneboda”, vilken han ibland kallar ”Mein lieber Scatz”. En del av dessa brev förvaras på ”Kulturen” i Lund, och ett av dem var för ett par år sedan publicerat i denna tidning.

Svenborg Åkesdotter var född i Dyneboda n:r 2 den 20 febr. 1766 och gifte sig med Ola Oredsson 1789.

Liksom fadern avled Ola Oredsson ganska ung, ty redan annandag jul 1803 blir Svenborg änka med fyra minderåriga barn, tre söner och en dotter.

Ola Oredsson hade säkerligen varit en föga duglig jordbrukare. Hela förmögenheten efter honom uppgick ej mer än till 175 Rdlr. Banco. Som jämförelse kan nämnas, att på auktionen efter honom betalades en tunna råg med 8 Rdlr samma mynt och ett par oxar med 52 Rdlr. Det var säkerligen ingen avundsvärd ställning änkan befann sig i, men hon var en driftig kvinna och hade dessutom släkt på nästan alla gårdarna här uppe och kunde naturligtvis påräkna hjälp från dessa. Emellertid bortsålades största delen av lösboet på auktion och endast det allra nödvändigaste behölls. Auktionsprotokollet, som ännu finnes i bevar, visar, att allt silver, tenn o. malm samt större delen av linneförrådet försålades. I stället för ”änkesäng”, d. v. s. en fullt uppbäddad säng förbehöll sig änkan ett par oxar.

Svenborg Åkesdotter, som ej avled förrän 1853, skötte hemmanet väl, så att äldste sonen Ored strax efter myndig ålder kunde övertaga detsamma. Ored Olsson var född den 17 febr. 1791. Hans yngre broder Nils, som var född 1793 blev genom giftermål ägare av en gård i Skärnsås. Yngste brodern Jon, köpte en gård i Tollarp i Oppmanna socken.

Ored Olsson skapade sig en stor förmögenhet och blev ägare av flera gårdar. Genom giftermål med Håkan Nilssons i Fegelstorp dotter Karna blev han i tillfälle att inköpa Fegelstorp n:r 2. Sedermera inköpte han den södra gården i Grönhult samt Boagården av sin kusin nämndemannen Sven Nilsson, vilken i stället inköpte gården Skarvik vid Immeln. Sålunda hade Ored Olsson samlat egendomar, som sammanlagt utgjorde ett helt mantal och som sträckte sig nära nog en hel mil i längd och $\frac{1}{4}$ mil i bredd. Man förvånar sig över att en person, vars hela fadersarv utgjorde 33 Rdlr 17 skill. banco förmådde skapa sig sådant välstånd, huvudsakligen genom lantbruket. Bönderna nere i den jämförelsevis bördiga Vångadalen voro denna tid ganska fattiga, under det att bönderna i skogsbygden skaffade sig stora förmögenheter och uppförde åt sig ståtliga gårdar med väldiga gästbudssalar, vilka ingalunda stodo obegagnade.

Det var huvudsakligen husbehovsbränningen, som skapade detta välstånd. Visserligen gävo ej de till gårdarna hörande åkrarna råmaterieell nog till brännvinsbränningen, men man lät sina torpare årligen svedja stora arealer av skogsmarken, och det var ansevärliga mängder potatis här skördades. En del spannmål måste naturligtvis köpas. Av Ored Olssons dagböcker finna vi, att han år 1837 till olika köpare i Kristianstad och Sölvesborg försålde 3,297 kannor brännvin för 3,015 rdlr banco. År 1842 sålde han 4,039 kannor för 3,040 rdlr och 1843 5,472 kannor för 2,940 rdlr.

Det var nog ej med särdeles blida ögon Ored Olsson såg den under 1830-talet påbörjade nykterhetsrörelsen. År 1841 har han i sin dagbok antecknat, att enligt nykterhetsföreningens sista berättelse har föreningen 49,594 ledamöter och att 2,793 brännvinspannor nedlagts. Det var säkerligen oroväckande uppgifter.

Ored Olssons noggranna dagböcker för en lång följd av år innehålla många intressanta uppgifter både angående arbetena vid gården och stenbrottet samt i skogen. Även väderleksiakttagelser och praktiska råd äro antecknade. Ibland äro anteckningarna åtföljda av humoristiska anmärkningar. Då han t. ex. år 1844 antecknat, vad han givit i prästtione, tillägger han: "Är prästen girig och snål, har han i flera fall tillfälle öppet att nog hårt klippa sina får".

För att få en uppfattning av dåtidens arbetslöner vill jag göra några utdrag ur dagböckerna. År 1838 den 28 maj kom Kristina hit. Hon skall hava 8 skillingar om dagen, när hon sätter päror. När hon är inne och spinner, skall hon hava 6 skill. om dagen. Den 12 sept. samma år åtog sig Björklund att bygga den västra länkan och behugga allt timret. Han skall uppsätta nämnda länkan med all inredning, som erfordras och göra henne komplett färdig undantagandes täckningen och hava den uppsatt 1 juni nästa år. För nämnda länkan betalar jag 166 rdlr 32 sk. riksgäld. Björklund och hans karlar skola föda sig själva, men Björklund skall hava 2 supar om dagen. År 1840 i mars åtog sig Jöns Olsson på Långakullen att lägga gärdet på Lobacken. Han skall hava 18 skill. famnen och 1½ kanna brännvin på hela sträckan. Gärdet skall vara 9 kvarter högt.

Ännu en anteckning vill jag återgiva: Om man köper Johannesolja och smörjer fåren bak öronen följas de åt och gå inte i många hopar. Om man smörjer hönsen på vingakrankorna med samma olja, skall icke höken taga dem.

Som förut nämnts var Ored Olsson gift med Karna Håkansdotter från Fegeltorp. Hon var född den 3 mars 1798 och dog den 26 dec. 1883.

Långt före sin död hade Ored Olsson skiftat gårdarna mellan sina söner. Äldste sonen Ola, född 1820, erhöll moderns gamla stamgård i Fegeltorp, Nils, född 1823, fick den södra gården i Grönhult, Ored, född 1830, blev ägare av själva stamgården i Grönhult, och Håkan, som var född 1834, erhöll Boagården.

Med husbehovsbränningens avskaffande gick det bakåt för många bönder i skogstrakterna. Visserligen byggdes s. k. ångbrännerier, men dessa blevo i de flesta fall böndernas ruin, och att Ored Olssons samtliga söner förr eller senare måste sälja sina gårdar, kan till en del skrivas på ångbränneriernas konto. Dock få vi även minnas, att 1870- och 80-talen ingalunda voro gynnsamma tider för lantbruket. Produkterna sjönko i pris, och arbetslönerna stego, och i många fall var det omöjligt att skaffa tillräcklig arbetskraft. Industrien och Amerika sögo till sig större delen av landsbygdens arbetarebefolkning. Folkmängden i Vånga utgjorde t. ex. år 1866 2,634 personer, en minskning således på över 800.

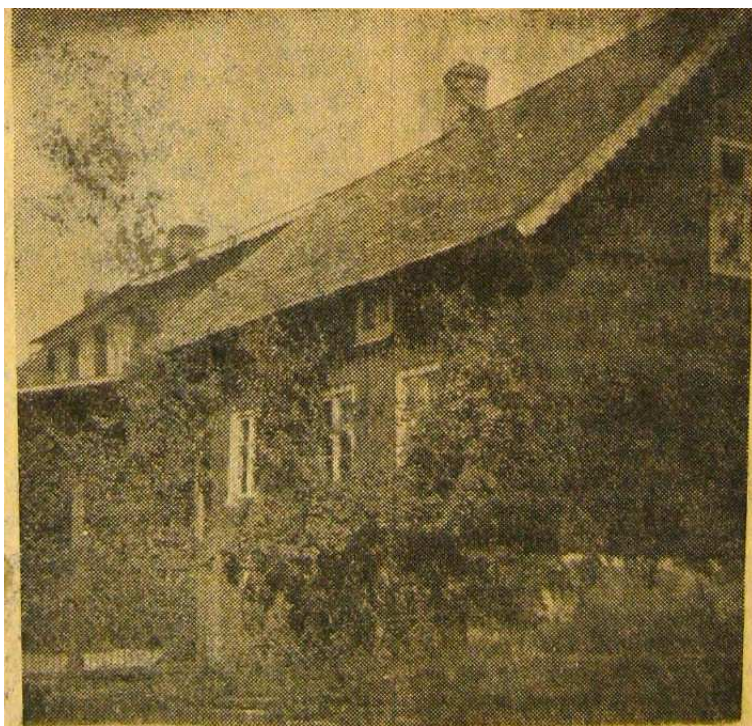
Grönhult Norregård, som vi i denna artikel mest sysselsatt oss med, såldes 1892 till en överinspektör Amitzböll från Danmark. Denne sålde sedan gården till sin broder regementsläkare J. F. K. Amitzböll, vilken på egendomen låtit plantera tusentals fruktträd.

Juldagen 1911 nedbrann den gamla av Ored Olsson uppförda gården. Dåvarande ägaren ingenjör Ivar Amitzböll lät uppbygga den nuvarande i modern stil uppförda gården. Skogsmarken äges numera av staten och 1929 sålde Amitzböll inägor med åbyggnader till predikanten Bengt Nilsson, som senare sålde gården till innehavaren av Kristianstads Fröhandel A. Rydner.

Under de mer än 300 år, som gården med säkerhet brukats av samma släkt, har den således haft följande åboar:

Matz Skredder
Niels Matzen
Olof Nielsson
Matz Olofsson
Olof Mattsson
Ored Olofsson (Olsson)
Ola Oredsson
Ored Olsson
Ored Oredsson

Ur kristianstadsbladet 1930, under signaturen Götho, folkskolläraren Gustaf Nilsson i Mjönäs



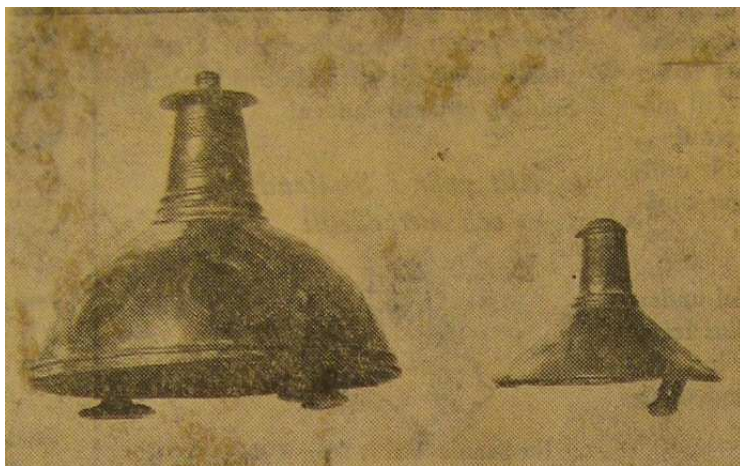
*Gården Grönhult i Vånga, som brann ner juldagsmorgon
1911.*



Grönhults gård, som brann 1911.



Ored Olsson.



Bilden här ovan föreställer ett par sköldbucklor av brons, vilka framtill prydde träsköldarna. Fynden gjordes på Grönhults ägor i slutet på 1800-talet och sköldbucklorna liksom de andra i artikeln omtalade fynden härstammar från omkring 800 år f. Kr.